

Agnieszka Cyburt, Izabella Sikorska-Wolak

Państwowa Wyższa Szkoła im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

SYTUACJA SPOŁECZNO-EKONOMICZNA GMIN WIEJSKICH WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO¹

SOCIO-ECONOMIC SITUATION OF RURAL COMMUNES OF THE LUBELSKIE PROVINCE

Słowa kluczowe: gminy wiejskie, dochody, wydatki, infrastruktura techniczna

Key words: rural communities, income, expenses, technical infrastructure

Abstrakt. Celem badań była ocena sytuacji gmin wiejskich województwa lubelskiego wskazując jej istotne wyznaczniki. Akcesja i uczestnictwo w UE oraz próba dokonania zmian na terenach najsłabiej rozwiniętych społecznie i gospodarczo to proces zakrojony na wiele lat. Obecnie Polska, a w tym obszar województwa lubelskiego korzysta ze środków już drugiej perspektywy finansowej 2007-2013.

Wstęp

Gminy wiejskie województwa lubelskiego stanowią najsłabiej rozwinięty obszar Wspólnej Europy. Sytuacja społeczno-ekonomiczna tego terenu pokazuje dystans jaki dzieli go od krajów zachodniej Europy. Analiza podstawowych wskaźników opisujących sytuację po prawie 9 latach członkostwa w Unii Europejskiej (UE) jest próbą pokazania sytuacji regionu wciąż borykającego się z brakiem dostatecznych zmian.

Województwa położone na ścianie wschodniej Polski określane są obszarami problemowymi, które w literaturze opisywane i analizowane są od wielu lat [Hoover 1962]. Charakteryzuje je kumulacja niekorzystnych zjawisk, powodujących trudne i ciężkie do przezwyciężenia warunki gospodarowania. Regiony słabo rozwinięte, to te w których poziom warunków życia jest dużo niższy w porównaniu ze średnią w kraju, obszary takie wymagają aktywności ze strony polityki społeczno-gospodarczej [Secomski 1987]. W literaturze stosuje się także pojęcie obszarów słabo rozwiniętych społecznie i gospodarczo, w których występują zjawiska utrudniające lub uniemożliwiające prawidłowe funkcjonowanie [Bański 2000]. Obszary te charakteryzują się anormalnością poszczególnych elementów, które utrudniają rozwój mogący wynikać z zagrożenia ekologicznego, niekorzystnych zjawisk demograficznych lub związanych z ogólnymi procesami rozwoju rolnictwa. Wskazuje się następujące cechy obszarów problemowych: wysokie bezrobocie, duże przeludnienie agrarne, brak silnych rozwojowych gospodarstw rolnych oraz położenie peryferyjne wobec dużych ośrodków miejskich [Rosner 1999, 2002, 2007].

Celem badań było zwrócenie uwagi na wciąż niekorzystne warunki gospodarowania i życia na analizowanym obszarze.

Materiał i metodyka badań

Analizie poddano wszystkie gminy wiejskie województwa lubelskiego, a zatem próba obejmowała 171 jednostek samorządowych wspomnianego szczebla. Rozważane wskaźniki analizowano na podstawie danych za 2010 r. W badaniach empirycznych wykorzystano dane z Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego (BDL GUS) oraz z Zeszytów Regionalnej Izby Obrachunkowej w Lublinie *Wykonanie Budżetów JST*.

¹ Badania zrealizowano na podstawie rozprawy doktorskiej pt. *Aktywność samorządów w absorpcji funduszy Unii Europejskiej jako czynnik rozwoju gmin wiejskich województwa lubelskiego*.

Wyniki

Województwo lubelskie jest regionem typowo rolniczym, o jednym z najwyższych współczynników agraryzacji [Czapiewski 2006]. W 2010 r. mieszkańcy wsi stanowili aż 53,4% całej populacji przy średniej dla Polski 39,1% [Regiony Polski 2011]. Specyficzną cechą w skali kraju jest także wysoki odsetek ludności zatrudnionej w rolnictwie (30%). Wysoki udział ludności utrzymującej się z rolnictwa oraz położenie regionu w strefie nadgranicznej stanowiącej barierę przestrzenną wpływają na ujemny bilans migracyjny regionu. Lubelszczyzna zajmuje niechlubne, pierwsze miejsce pod względem tempa procesów depopulacyjnych wśród wszystkich województw wschodniej Polski. W latach 2002–2010 w skali całego województwa ubyło prawie 50 tys. mieszkańców, a do 2035 r. przewiduje się, że ta liczba powiększy się o kolejne 280 tys., tj. o 13% w stosunku do stanu obecnego [Prognoza demograficzna... 2009]. Do zjawisk towarzyszących procesowi depopulacji regionu lubelskiego zaliczyć należy znaczne przyspieszenie tempa starzenia się ludności. W 2010 r. ludność powyżej 60. roku życia stanowiła 17,8% wszystkich mieszkańców województwa. Ze względu na niekorzystne procesy demograficzne i społeczne region Lubelszczyzny zaliczany jest do tzw. ludnościowych obszarów problemowych [Jelonek 1988, Bański 2008].

W ramach rozważania sytuacji społecznej analizie poddano wydatki związane z oświatą i wychowaniem w przeliczeniu na 1 mieszkańca (rys. 1). Prawie wszystkie gminy (97,7% ogółu) przeznaczyły na oświatę i wychowanie kwotę niższą niż 1,5 tys. zł. Najniższą kwotę na ten cel przeznaczyła gmina Konopnica – 713,45 zł. Tylko jedna gmina Puchaczów wydatkowała kwotę wyższą niż 2 tys. zł (2446,64 zł).

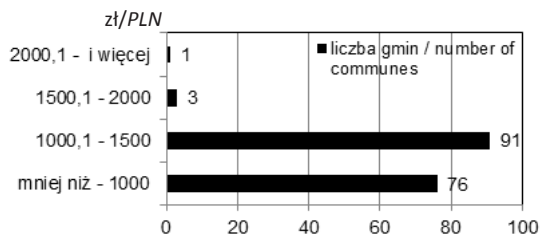
Kolejnym analizowanym czynnikiem w obszarze społecznym były wydatki na ochronę zdrowia w przeliczeniu na jednego mieszkańca (rys. 2). Z uzyskanych danych wynika, że prawie 71,9% gmin poniosło wydatki na ten cel nieprzekraczające 10 zł na mieszkańca. Najmniej wydały dwie gminy – Hanna i Wojsławice (2,15 zł). Tylko 5,3% gmin wydało na ten cel kwotę wyższą niż 50 zł. Najwyższą kwotę wydała gmina Firlej – 232,63 zł. W obszarze działań o charakterze społecznym rozważano także wartość wydatków na kulturę fizyczną i sport zmierzających do zmiany stylu życia mieszkańców (rys. 3). Dane wskazują, iż 5 gmin nie ponosiło wydatków w tym obszarze,

Rysunek 1. Wydatki na oświatę i wychowanie na 1 mieszkańca w 2010 r.

Figure 1. Expenditure on education per 1 inhabitant in 2010

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDR

Source: own study based on data from BDR

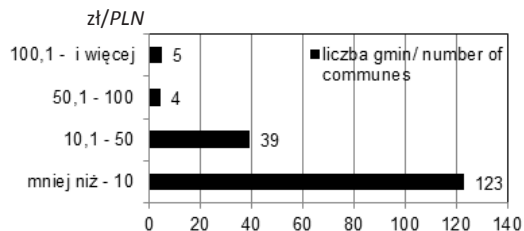

Rysunek 2. Wydatki na ochronę zdrowia na 1 mieszkańca w 2010 r.

Figure 2. Expenditure on health per 1 inhabitant (zł) in 2010

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDR

Source: own study based on data from BDR

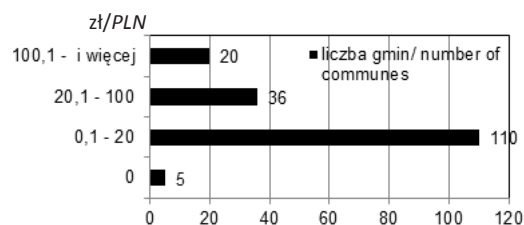

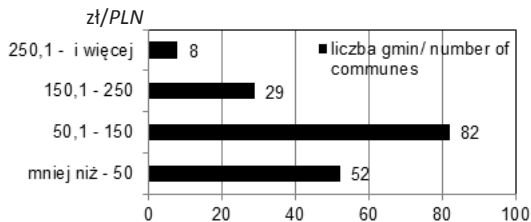
Rysunek 3. Wydatki na kulturę fizyczną i sport na 1 mieszkańca w 2010 r.

Figure 3. Expenditure on physical culture and sport for 1 inhabitant in 2010

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDR

Source: own study based on data from BDR

Rysunek 4. Wydatki na biblioteki, domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby na 1 mieszkańca w 2010 r.

Figure 4. Expenditure on libraries, cultural centers, clubs and clubs on one inhabitant in 2010

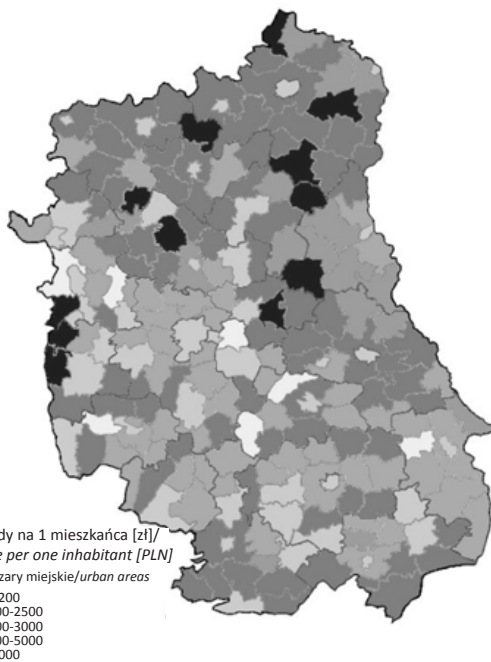
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDR
Source: own study based on data from BDR

natomiast najliczniejsze były gminy, których wydatki na ten cel wahały się od 0,1 do 20 zł na mieszkańca. Najwyższe wydatki (600,93 zł) na wspomniany cel poniosła gmina Janów Podlaski. Na rozwój społeczny mają wpływ instytucje związane z kulturą, dlatego analizowano wydatki poniesione na utrzymanie bibliotek, domów i ośrodków kultury, świetlic i klubów (rys. 4). Prawie 30% gmin przeznaczyło na ten cel kwotę mniejszą niż 50 zł, a najmniej wydała gmina Radzyń Podlaski (8,75 zł). Wydatki większe niż 250 zł poniosło 8 gmin, z których najwięcej wydała gmina Łopiennik (382,06 zł).

Obszary wiejskie województwa lubelskiego dzieli duży dystans rozwojowy w stosunku do najbardziej rozwiniętych regionów Polski. Ważnym czynnikiem kształtującym kulturowe i ekonomiczne oblicze lubelskiej wsi jest specyficzne położenie geopolityczne determinujące procesy społeczne i ekonomiczne regionu. Województwo lubelskie jest regionem peryferyjnym, położonym tuż przy wschodniej granicy UE, która na tym odcinku ma charakter granicy mało przepuszczalnej [Wesołowska, Rodzoś 2012]. Fakt ten wywiera duży wpływ na procesy ludnościowe, społeczne i ekonomiczne w regionie.

W sferze ekonomicznej wskaźnikiem informującym o potencjale fiskalnym, który w sposób syntetyczny odzwierciedla zarówno wzrost dochodów osób fizycznych i podmiotów gospodarczych oraz zdolność gminy do pozyskiwania zewnętrznych źródeł finansowania rozwoju jest dochód budżetu gminy. Najliczniejszą grupę (57,9%) stanowiły gminy, których dochody ogółem wahały się między 10 a 19 mln zł. Najmniej liczną grupą (12,9%) okazały się gminy, których dochody przekroczyły kwotę 30 mln zł. Osiągane dochody były niezwykle niskie, nie przekraczając kwoty 19 mln zł w przypadku aż 131 gmin, co stanowi 76,6%. Dane dotyczące dochodów ogółem osiągniętych przez gminy wiejskie województwa lubelskiego pokazują ich sytuację ekonomiczną, która w większości gmin była bardzo trudna. Kolejnym wskaźnikiem pokazującym różnicowanie w poziomie dochodów jest dochód przypadający na 1 mieszkańca (rys. 5).

Poziom dochodu na 1 mieszkańca o wartości powyżej 3,5 tys. zł osiągnęło zaledwie 11 gmin, a zdecydowana większość gmin osiągnęła dochód na jednego mieszkańca w granicach 2,5-3

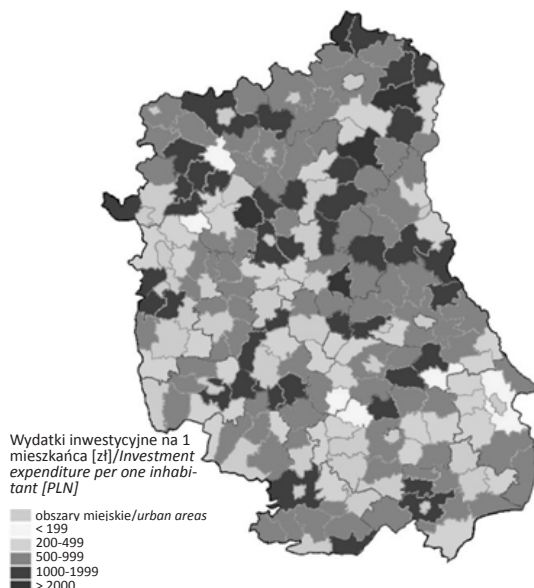

Rysunek 5. Dochody ogółem na 1 mieszkańca gminy wiejskich w 2010 r.

Figure 5. Total revenue for one inhabitant of rural municipalities in 2010

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych RIO w Lublinie

Source: own study based on data from RIO in Lublin

Rysunek 6. Wydatki inwestycyjne na 1 mieszkańca w 2010 r.
Figure 6. Investment expenditures for one inhabitant in 2010

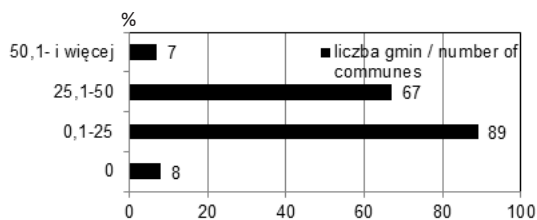
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych RIO w Lublinie

Source: own study based on data from RIO in Lublin

wartości wydatków poniżej 10 mln zł (9,9% ogółu). Istotną wielkością obrazującą postawę proinwestycyjną w gminie i przekładającą się na sytuację jej mieszkańców jest wartość wydatków inwestycyjnych na 1 mieszkańca. Rozkład przestrzenny wartości wydatków przedstawiono na rysunku 6.

Z analizy zaprezentowanych wartości wydatków wynika, że gminy położone w sąsiedztwie ośrodków miejskich oraz głównych ciągów komunikacyjnych przeznaczyły znacznie większą pulę środków na działania inwestycyjne. Wydatki inwestycyjne na jednego mieszkańca powyżej kwoty 2 tys. zł poniosło zaledwie 5 gmin, a wydatki poniżej kwoty 199 zł dotyczyły 6 gmin. Największą liczbę stanowiły gminy, których wydatki inwestycyjne mieściły się w przedziale od 500 do 999 zł. Najwyższą kwotę wydatków inwestycyjnych na 1 mieszkańca osiągnęła gmina Wisznice – 2626,08 zł, a najniższą gmina Rudnik – tylko 59,9 zł.

Aktywność inwestycyjną można analizować przez pryzmat udziału wydatków inwestycyjnych w wydatkach ogółem. Z analizowanych danych wynika, iż największą grupę (54,4%) stanowiły gminy, w których odsetek tych wydatków wynosił od 15 do 30%. Na podkreślenie zasługuje fakt, iż w grupie gmin, w których wydatki inwestycyjne stanowiły więcej niż 45% znalazło się zaledwie 9 gmin. Najwyższy udział wydatków inwestycyjnych w wydatkach ogółem osiągnęła gmina Wisznice – 51,6%, natomiast najniższy wynik należał do gminy Rudnik – 2,5%. Sytuację ekonomiczną gminy oraz jej zdolność finansową określa relacja wartości długu do dochodu ogółem (rys. 7).

tys. zł. Najkorzystniejszą sytuację miały gminy podregionu bialskiego i puławskiego. Znacznie gorsza sytuacja dotyczyła gmin podregionów lubelskiego z wyłączeniem gmin położonych blisko miasta Lublin oraz gmin podregionu chełmsko-zamojskiego. Najliczniejszą grupę – 80 gmin (46,8% ogółu) stanowiły gminy, których poziom dochodów na jednego mieszkańca wahał się między 2,5 i 2,99 tys. zł. Średnia wartość dochodów wyniosła 2817,96 zł. Najwyższą wartość osiągnęła gmina Wilków ze względu na wysokie dotacje przyznane gminie po klęsce powodzi – 21 390,83 zł. Gminą, która od lat zajmuje pierwsze pod tym względem miejsce jest Puchaczów z wynikiem 5841,19 zł. Jest to najbardziej zamożna gmina w regionie ze względu na wysokie wpływy z tytułu podatku od nieruchomości oraz opłaty eksploatacyjnej pobieranych od kopalni.

Wskaźnikiem obrazującym sytuację ekonomiczną gmin jest także poziom wydatków ogółem. Najliczniejszą grupę (59,6%) stanowiły gminy, których wydatki ogółem wahały się między wartością 10 a 20 mln zł. Najmniej liczną grupę stanowiły gminy o

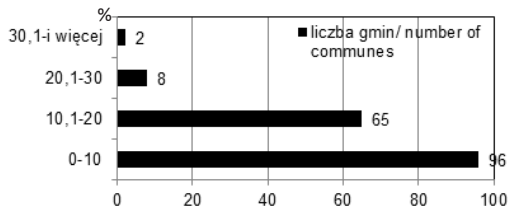
Wskaznikiem obrazującym sytuację ekonomiczną gmin jest także poziom wydatków ogółem. Najliczniejszą grupę (59,6%) stanowiły gminy, których wydatki ogółem wahały się między wartością 10 a 20 mln zł. Najmniej liczną grupę stanowiły gminy o

Rysunek 7. Relacja wartości długu publicznego do dochodu ogółem w 2010 r.

Figure 7. The ratio of public debt to the total income in 2010

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych RIO w Lublinie

Source: own study based on data from RIO in Lublin

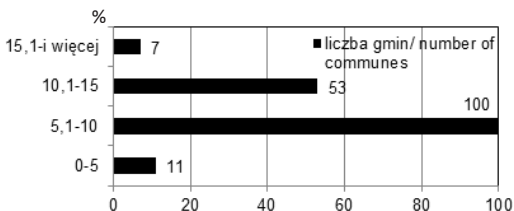

Rysunek 8. Stopa zatrudnienia w 2010 r.

Figure 8. Employment rate in 2010

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDR

Source: own study based on data from BDR

Rysunek 9. Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w 2010 r.

Figure 9. The share of unemployed registered in the total population at the working age in 2010

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDR

Source: own study based on data from BDR

Wśród gmin wiejskich najliczniejszą grupę (52,1%) stanowiły gminy, w których odsetek ten wynosił od 0,1 do 25%. Najwyższy poziom relacji długu do dochodu osiągnęła gmina Kraśniczyn – 59,8%. Brak zadłużenia w stosunku do poziomu dochodu dotyczył gmin: Abramów, Adamów, Aleksandrów, Puławy, Radecznicza, Trzebieszów, Ułęż, Wola Mysłowska. Sytuację na rynku pracy analizowano biorąc pod uwagę stopę zatrudnienia w poszczególnych gminach (rys. 8).

Najliczniejszą grupę stanowiły gminy, w których stopa zatrudnienia wynosiła poniżej 10%, zaś najmniej liczne były gminy, w których stopa zatrudnienia przekraczała wartość 30%. Najniższa wartość tego wskaźnika należała do gminy Hrubieszów – 5,2%, natomiast najwyższa stopa zatrudnienia wystąpiła na terenie gmin Terespol – 35,8% oraz Puchaczów – 185,3%. Taki wysoki wynik gmina Puchaczów zawdzięcza zlokalizowanemu na jej terenie jednemu z największych pracodawców w regionie lubelskim – kopalni Lubelski Węgiel „Bogdanka” S.A., która zatrudnia również mieszkańców sąsiednich gmin. Kolejnym analizowanym wskaźnikiem w zakresie aktywności zawodowej ludności gmin wiejskich był udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym (rys. 9).

Ustalono, iż najliczniejszą grupę (58,8%) stanowiły gminy, w których wartość wspomnianego udziału mieściła się w przedziale od 5 do 10%, a najmniej liczne (4,1%) były gminy przekraczające 15% udziału bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym. Najmniejszy wynik, a zatem najkorzystniejszą sytuację na rynku pracy jeśli chodzi o odsetek bezrobotnych wśród ludności w wieku produkcyjnym osiągnęła gmina Łukowa – 2,9%. Najwyższy wynik sugerujący trudności na rynku pracy ze znalezieniem zatrudnienia zanotowano w gminie Wyryki – 17,1%.

Aktywność gospodarczą rozpatrywano na podstawie liczby jednostek gospodarczych zarejestrowanych w REGON przypadających na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym. Najliczniejszą grupę (55%) stanowiły gminy, w których liczba podmiotów gospodarczych wahała się między 50 a 75 jednostek na 1000 mieszkańców. Najmniej liczne były gminy, w których na 1000 mieszkańców przypadało mniej niż 50 i więcej niż 100 jednostek gospodarczych. Najniższą wartość osiągnięto w gminie Rybczewice – 47 jednostek, natomiast najwyższą – 128 jednostek w gminie Konopnica.

W zakresie wyposażenia infrastrukturalnego analizowano liczbę ludności korzystającej z sieci gazowej na 1000 mieszkańców. W przypadku 97 gmin (56,8%) brakowało w ogóle sieci gazowej, natomiast w gminach mających taką sieć liczba ludności z niej korzystającej na 1000 mieszkańców przeważnie nie przekracza 100. Gminy wiejskie wciąż nie mają rozbudowanej sieci gazowej. Kolejnym wskaźnikiem mówiącym o jakości infrastruktury jest długość czynnej sieci kanalizacyjnej. Część gmin (19,3%) wciąż boryka się z problemem braku kanalizacji. Większość gmin (67,8%) ma nie więcej niż 25 km sieci kanalizacyjnej. Najlepiej skanalizowaną gminą był Lubartów mający ponad 90 km sieci kanalizacyjnej. Wyposażenie infrastrukturalne to także sieć wodociągowa. W tym zakresie analizowano liczbę ludności korzystającej z sieci wodociągowej na 1000 mieszkańców. Z uzyskanych danych wynika, iż większość gmin miała sieć wodociągową, a największą grupę (95 gmin) stanowiły gminy, w których ponad 750 mieszkańców na 1000 było podłączonych do sieci wodociągowej.

Na poziomie gmin wiejskich nie są gromadzone dane dotyczące długości dróg gminnych o twardej nawierzchni, w związku z tym analizie poddano wydatki ponoszone na utrzymanie oraz budowę infrastruktury drogowej. Najliczniejsze były gminy, których wydatki na drogi wahały się od 100 do 500 zł na mieszkańca (95 gmin). Wśród wszystkich gmin 18,7% poniosło wydatki na drogi w przeliczeniu na 1 mieszkańca nieprzekraczające 100 zł rocznie. Więcej niż 1000 zł na mieszkańca rocznie wydały zaledwie 13 gmin. Najwięcej na ten cel wydała gmina Serokomla – 2.977,86 zł i była to kwota 320 razy większa od gminy Horodło, która wydała zaledwie 9,28 zł.

Podsumowanie

Sytuacja społeczno-ekonomiczna gmin wiejskich województwa lubelskiego pokazuje, iż region ten z pewnością można zaliczyć do obszarów problemowych, a zmiany dokonujące się na tym obszarze są wciąż niewystarczające, aby pokonać problemy natury społecznej i ekonomicznej. Wyniki przeprowadzonych analiz wskazują, iż w obszarze jedynie kilku wybranych czynników ekonomicznych, społecznych i infrastrukturalnych można obserwować zróżnicowanie wewnętrzne gmin, a także duży dystans w stosunku do lepiej rozwiniętych regionów Polski. Trudna sytuacja Lubelszczyzny powinna stanowić determinację do kompleksowego studium nad kierunkiem i charakterem koniecznych zmian. Należy rozważyć zarówno efekty wspomnianych trudności, jak i źródła ich powstawania.

Literatura

- Bank Danych Lokalnych, www.stat.gov.pl. dostęp styczeń 2012 r.
- Bański J. 2000: *Rolnicze obszary rezerw produkcyjnych*, *Więś i Rolnictwo*, nr 2, s. 31-32.
- Bański J. 2008: *Wiejskie obszary problemów demograficznych*, [W:] *Wybrane zagadnienia systemów informacji przestrzennej i obszarów problemowych rolnictwa w Polsce*, *Studia i Raporty*, nr 12, Program Wieloletni 2005-2010, IUNG, Puławy, s. 93-102.
- Czapiewski K.L. 2006: *Obszary rolnicze – obszarami sukcesu?* [W:] B. Głębocki, E. Kasprzyk (red.), *Przemiany struktury przestrzennej rolnictwa – sukcesy i niepowodzenia*, Bogucki Wyd. Naukowe, Poznań, s. 21-36.
- Hoover E.M. 1962: *Lokalizacja działalności gospodarczej*, Wyd. PWN, Warszawa.
- Jelonek A. 1988: *Obszary problemowe w zakresie zagrożeń demograficznych w Polsce*, [W:] *Problemy geografii i osadnictwa i ludności*, seria Geografia, nr 42, UAM, Poznań, s. 67-77.
- Prognoza demograficzna ludności Polski na lata 2008-2035*. 2009: GUS, Warszawa.
- Regiony Polski*. 2011: GUS, Warszawa.
- Rosner A. (red.). 1999: *Typologia wiejskich obszarów problemowych*, Wyd. IRWiR PAN, Warszawa.
- Rosner A. (red.). 2002: *Wiejskie obszary kumulacji barier rozwojowych*, Wyd. IRWiR PAN, Warszawa.
- Rosner A. (red.). 2007: *Zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich a zróżnicowanie dynamiki przemian*, Wyd. IRWiR PAN, Warszawa.
- Secomski K. 1987: *Teoria regionalnego rozwoju i planowania*, PWE, Warszawa, s. 144.
- Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, Dz.U. 1990, nr 16, poz. 95.
- Wesołowska M., Rodzół J. 2012: *Obraz wsi lubelskiej w świetle danych o zabudowie gospodarczej*, [W:] K. Kurowska, M. Gwiażdzińska-Goraj (red.), *Planowanie rozwoju przestrzeni wiejskiej*, *Studia Obszarów Wiejskich*, t. XXIX, Wydawnictwo PANIG i PZ, Warszawa, s. 161-164.

Summary

Socio-economic situation of rural communes of the lubelskie province shows that this region is classified as a problem area, and its difficult situation should determine to a comprehensive study on the direction and nature of the necessary changes. The changes taking place in this area are still characterized by low dynamic. The results of analysis indicate that in only a few selected areas (economic, social and infrastructural) the differences can be observed inside the communes, and a huge distance in relation to the more developed Polish regions. The difficult situation of this region should be determined to a comprehensive study on the direction and nature of the necessary changes. It should be considered not only the effects but also sources of these problems.

Adres do korespondencji
mgr Agnieszka Cyburt, prof. dr hab. Izabella Sikorska-Wolak
Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej
ul. Siderska 95/97, 21-500 Biała Podlaska
e-mail: izabella_sikorska_wolak@sggw.pl, a.cyburt@wp.pl